

Palle Ankersen Rydh
Kandidatuppsats
7 december 2022
Konstfack
Institutionen för fri konst
Handledare: Mathew Gregory

Världarnas grävatten

Innehållsförteckning

2	Dröm
3	Introduktion
5	Spekulation om det överkliga
6	Om mina och andras fantasier
7	De förlorade bildvärldarnas potential
8	Min metod
9	Litteraturlista och förteckning över omnämnda konstnärer

Dröm

Jag drömde att vi åkte bil genom Tyskland, jag satt i passagerarsätet med solglasögon och var i dåligt skick av någon anledning. Vi stannade på en grusplan vid något slags museum, ingången var insprängd i ett litet berg. Man gick över trägolv längs grova stenväggar. Långt därinne, bakom ett litet järnstaket, infrusen i vad jag först trodde var mycket klar is men som sedan visade sig vara skrovligt plexiglas, låg en mumifierad människa eller snöman med ansiktet neråt. Runt omkring honom låg olika smycken han hade haft på sig. Ännu längre in i berget, i en grotta med brant sluttande tak, hade de byggt upp en liten alpstuga, lagt gräsmatta och allt. Det var något fel med ventilationen och man kände en stickande lukt från akrylen som den mumifierade hade gjutits in i eller om det var någon giftig gas från underjorden. Jag hade en känsla av att vi skulle få cancer.

När vi kom tillbaka till bilen hade det blivit natt. Vi körde genom mörka alléer. Det hade varit en stor översvämning, lik låg och flöt överallt omkring oss.

På morgonen kom vi fram till Malmöfestivalen. Det var ett stort jippo med diverse åkattraktioner och gatuförsäljare och oväsen, hela staden var bara en enda lång gata med kulissliknande hus. Vi gick in genom en liten trädörr och hamnade på ett stort fält som påminde om det vi ibland besökte med skolan när jag gick på mellanstadiet. Här bodde ett slags varelser som hade levt på jorden innan människorna. De vuxna var och samlade mat eller ved någonstans men tre barn hade de lämnat kvar. Dessa var mycket kortväxta och klädda i pälsar. Deras hud var matt ljusgrön, som vissa äpplen är, men dom var sjuka och i olika utsträckning drabbade av en sorts stora utslag som påminde om bark. Det var uppenbart att de var rädda för oss och försökte hålla oss på avstånd med sina små spjut men vi lyckades lugna dom två äldsta på något sätt. Den yngsta var obehäpnad och så illa drabbad av sjukdomen att halva ansiktet var täckt av bark. Han var blind och bara skakade. Jag satte mig på huk och rörde vid hans axel, sa att vi inte ville något illa och att det inte var någon fara men barnet bara skakade mer och mer och hans huvud började långsamt snurra flera varv. För varje varv blev halsen smalare för att till sist gå av och huvudet föll ner på marken. Kroppen fortsatte skaka en tid.

Introduktion

Världarnas gråvatten är en uppsats om mitt liv och min gärning, om min konstsyn samt om bilder, fiktion och fantasier i allmänhet. Det är en samling kortare texter sprungna ur min inre tankeverksamhet, som i sin tur är en produkt av den verklighet som omger mig och de sanningar och lögner jag matats med sedan barnsben. I uppsatsen kommer jag att beskriva olika konstupplevelser och andra händelser som format mig och mitt konstnärskap samt i korthet berätta om min metod.

Jag är som tur är ingen Kaspar Hauser som vuxit upp instängd med ytterst begränsad kontakt med omvärlden (Hauser, vars tragiska öde jag inte kommer beröra ytterligare, var förresten en skicklig tecknare, uppenbarligen helt oskolad, stilmässigt inte helt olik Picasso men aktiv nästan hundra år tidigare). Tvärtom har jag mycket att tacka min omvärld för. Bland annat vill jag tacka för den finska symbolismen och nationalromantiken med målare som Hugo Simberg och Akseli Gallen-Kallela som båda ligger mig varmt om hjärtat. Kanske för att jag såg deras målningar i en formativ ålder och aldrig blev klok på dem. De religiöst laddade scenerna förlagda i tidig industrialism eller mytisk forntid, befolkade av ikonliknande människor med starka konturer.

Jag är en tecknare. Tidigare har jag arbetat mycket med kollage av enfärgade papper och urklipp från bland annat instruktionsmanualer och naturvetenskapsböcker, och spår av detta syns fortfarande i mina bilder. Jag har fortsatt intressera mig för mötet mellan en klinisk och avskalad, närmast pedagogisk estetik och ett mystiskt och mångbottnat innehåll. Detta intresse kan jag i viss mån härleda till grafikern Sten Eklunds portalverk Kullahusets hemlighet från 1971 som gjorde ett stort intryck på mig då jag först såg det för sju år sen.

Oftast arbetar jag med en slags mental kollagemetod genom att rita samman olika referensbilder - ofta fotografier av människor och föremål - i framfantiserade rum eller landskap. I detta kan jag känna ett släktskap med Mamma Anderssons stora intresse för alla möjliga slags bilder samt sammanfogningen av dessa. Via Andersson har jag fått kännedom om autodidakten Dick Bengtsson och den gåtfulle Henry Darger, den senare levde ett stillsamt liv utanför konstvärlden och ställde aldrig ut sina alster. Bengtsson och Darger målade bägge gnisslande vackert på ett stelt och nästan platt vis, med motivelement skamlöst hämtade från veckotidningar och reklamannonser såväl som konsthistorien sammanförda till nya helheter.

Lena Cronqvists oljemåleri som jag upplever som på gränsen mellan yttre verklighet och psykologiska tillstånd samt hennes parafraaser på medeltida målningar har betytt mycket för mig. Gerhard Nordströms våldsskildringar i idylliska sommarlandskap ligger förmodligen till grund för det lugna våld som är ett återkommande inslag i min bildvärld och bland annat utgör en slags metafor för de osynliga vidrigheter som begås i världen för att möjliggöra vår västerländska vardag. När jag om somrarna vandrar omkring på landsbygden tänker jag alltid på Nordström och det är som att hans målningar har gett mig en ingång till naturen som jag annars inte hade haft. Likadant känner jag inför Gert Aspelin som målade vatten som ingen annan; fördomsfritt, helt i seendet och bortom alla konventioner. Många sällsamma dagar med speciella ljusförhållanden har jag stått på bryggor och tänkt att så här märkligt ser havet bara ut i verkligheten och i Aspelins måleri.

Jag ritat mina bilder med tusch och akrylfyllda posca-pennor men mina referenser är alltså huvudsakligen målare snarare än tecknare. I detta fält, teckning på gränsen till måleri, känner jag mig fri att göra vad som faller mig in. Mitt arbete har två paradoxala spår. Den ena är en önskan att skapa helt nya bilder som alltid verkar ha funnits - ikoniska bilder som är en slags sammanfattningar av vår

omvärld eller aspekter av den. Det andra spåret är en ren experimentlust. "Kan det här vara en bild?", frågar jag mig ofta under arbetet, och det kan det ju alltid, på gott och ont.

En bild är alltid en berättelse. Man kan tänka sig ett före och ett efter, ana ett sammanhang som bilden skapats i eller ett syfte den skulle kunna användas för. Tiden i en föreställande bild är märklig. Den står ju stilla, finns inte, bilden är statisk men samtidigt inte. Ögonen rör sig över ytan, associationskedjor spelas upp för vår inre syn. Jag kommer senare att återkomma till relationen mellan döda bilder och levande hjärnor. Men först kommer jag att berätta lite om berättelser.

Spekulation om det överkliga

Hur uppstod egentligen fiktionen? Man kan bara gissa. Jag tänker mig att det måste ha börjat i mycket liten skala. En lätt överdrift i en annars korrekt redogörelse, en missuppfattning när en berättelse berättas vidare, en oskyldig lögn för att fånga åhörarnas uppmärksamhet, en något förhastad slutstats om verkligheten baserad på inre upplevelser. Eller mindes en urtidsmänniska kanske helt enkelt fel när denne försökte återge gårdagens händelser? Det är lätt att tänka sig dessa urmänniskor som vackra. Kanske nakna - vad kom först - kläderna eller berättelsen? Nakenhet var förmodligen någonting annat då, innan porren, innan dom religiösa dogmerna. Det spelar ingen roll. Vid något tillfälle började människan berätta. Fiktionen och sanningen är mycket lika, de flyter in och ut ur varandra. Till exempel drömmar är på sätt och vis sanna. Vi upplever dem och minns dem ibland. Drömmarna påminner i mångt och mycket om verkligheten, tycks låna drag därur och bestå av sammanblandade intryck och fakta. I drömmen tror man sig oftast vara vaken, vilket har lett till en hel del grubblerier genom årtusendena.

Också djur drömmer - detta har konstaterats i laboratorier. Man kan se det framför sig, kor och grisar i specialbyggda magnetröntgenapparater. Drömmarna fladdrandes förbi som gulorangeröda, grönblå sjok i hjärnorna på datorskärmen likt snabbspolade molnsimulationer i en väderleksrapport. Vi kan se djuren drömma men vi kan inte prata med dem. Språket är en förutsättning för fiktionen så som vi känner den; det medvetna berättandet, handlingen att berätta. Men de mer eller mindre språklösa djuren har ju inget begrepp om det där, dom har på sin höjd ett begränsat antal läten för att beskriva verkligheten i realtid. Vissa apor har olika ljud för "jaguar", "örn" och "orm" för att uppmana flocken att vidta olika säkerhetsåtgärder beroende på situationens natur. En slags direktfiktion, om man vill, med livet som insats. Men kanske är det mer meningsfullt att säga att det närmaste djuren kommer den mänskliga fiktionen är drömmen, i sömnen övandes inför verkliga situationer, sorterandes dagens intryck, mottagandes undermedvetna eller gudomliga budskap eller vad man nu gör när man drömmer. Också vi har gått djurens väg ur urtidshaven, från encelliga organismer till något fiskliknande, därefter kravlat oss upp ur djupen som amfibier, generation för generation tagit oss igenom diverse groteska utvecklingsstadier och så småningom blivit något slags apor, protomänniskor och slutligen människor. Allt det där känns så avlägset nu, som en dröm man inte längre kommer ihåg eller oläsliga kilskriftsfragment av något gammalt epos. Men någonstans på vägen började vi alltså drömma och kommunicera. Och utan tvivel började berättandet nattetid, långt in i huvudet.

Om mina och andras fantasier

*I fought in the old revolution
on the side of the ghosts and the king
of course I was very young and I thought that we were winning
I can't pretend I still feel very much like singing
as they carry the bodies away*
- Leonard Cohen

Fastän det nu är flera år sen jag vaknade har jag aldrig riktigt släppt drömmen som jag återgav i början av denna uppsats. Den kändes på något sätt verkligare än mitt vakna liv. Jag kan fortfarande känna skuld för att jag i mitt oförstånd råkade ha ihjäl den lilla varelsen.

Om mitt konstnärskap måste läsas på något sätt så vill jag att det läses som skapat av en skuldsatt människa. En bruten man, en fallen ängel. En blind siare. Ett vittne till en fruktansvärd och vacker värld.

Mitt namn är Palle Ankersen. Mina föräldrar var bibliotekarier. Jag brukade följa med mamma till skolbiblioteket där hon jobbade och smyga ut i korridorerna, trumma på en tredimensionell europakarta som hängde där tills äldre barn klev ut ur klassrummen och bad mig hålla käften.

Ett återkommande inslag i min barndom var att olika vårdinstanser trodde att det var något fel på mig. Det började redan på ultraljudet, jag hade vita fläckar i hjärnan. Jag har aldrig rätt ut det i vuxen ålder men gissar att dessa håligheter antingen vuxit ihop eller är anledningen till mina tillkortakommanden. På fyraårskontrollen ombads jag rita en gubbe. Jag ritade min mormor i häxhatt och min morfar i tomteluva. Det här var ju inte mycket till gubbe, sa distriktssköterskan.

Jag tror inte att det är därför jag ville bli konstnär, jag fick höra historien av min mamma långt senare. Själv minns jag tillfället som trevligt. Distriktssköterskan ska ha dött i en mystisk sjukdom ett par år senare.

I mina föräldrars trädgård fanns en gång av buskar som vi kallade för paradiset. Om jag minns rätt så utspelade sig min första fantasi där. Jag tänkte mig att en rektangulär box av jord reste sig ur marken och att det i denna box stod ett lysande klarblått skelett. Skelettet var min vän och jag gick dit och tittade på det ibland. Var denna vision kom ifrån vet jag inte.

I *The Mythic Imagination: The Quest for Meaning Through Personal Mythology*¹ skriver Stephen Larsen att barn skapar och förstår myter intuitivt medans akademiker, författare och psykoterapeuter får arbeta hårt för att utvinna kunskap och inspiration ur mytologin. Jag tror att mytologin och konsten slår oss direkt med en mystisk kraft som vi inte till fullo kan förstå. Vi kan förstå försöka analysera dessa fält och det kan komma mycket gott av det men det är egentligen inte nödvändigt.

Man kan likna konsten och mytologin vid en häst. En häst kan vi uppskatta och förstå intuitivt. Vi kan avliva och dissekera den, se vilka synapser i hjärnan som styr vad och så vidare. Den stora känsliga tungan kan vi använda som slips. Vi kan få en ökad förståelse för hästen och dess konstruktion, inspireras av mekaniken som styr benen och basera våra egna uppfinningar på den. Men miraklet med hästen, det viktiga, var ju att den levde.

¹ Stephen Larsen, *The Mythic Imagination: The Quest for Meaning Through Personal Mythology*, sid. 17

De förlorade bildvärldarnas potential

Dagen efter min långa dröm om det tyska muséet, den nattliga bilfärden och mötet med urvarelserna såg jag oljemålningen St. Lucias martyrskap av Domenico Veneziano på Gemäldegalerie i Berlin. Det är en märklig liten målning föreställande en bedjande kvinna som knivhuggs i halsen av en man i pälsmantel och strumpbyxor. De befinner sig på en teaterscensliknande borggård. Kvinnan tycks helt oberörd av hugget, ser rentav nöjd och lycklig ut, medans knivmannen närmast verkar uttråkad. På en balkong ovanför de bägge står en abnormt liten figur med en krona på huvudet och pekar på mannens huvud med en stav.

I princip helt ovetandes om den berättelse målningen illustrerar slår scenen mig med en oerhörd verkan. Hundratals år har gått sedan den målades i ett svunnet Italien. En annan värld där kristendomen var självklar, där en bild av ett helgon var synonymt med helgonet själv och målningarna var ett slags fönster in i andevärlden. Jag påminns om min barndom och ett impressionistiskt porträtt av en liten flicka som hängde hos min granne Harald. Hon tycktes följa oss med blicken och vi var rädda för hennes suddiga ögon. På något sätt både förstod och förstod vi inte att bilden inte var någon flicka i objektiv mening, det var bara ett antal färgfält som påminde om en. Hon var helt platt, hon hade ju ingen baksida, inga inre organ.

Den föreställande bildkonsten existerar i ett vakuum mellan den döda materien och det till synes besjälade innehållet. Det är omöjligt för oss att inte se motiven men lika omöjligt att tro att de är verkliga. I detta ingenmansland mellan verklighet och fantasi får vi stå och tolka bilderna efter bästa förmåga, titta in i hjärnorna på människor som kanske är döda eller på andra sätt otillgängliga. Med tiden försvinner bildernas sammanhang. Det blir oklart vem som målat vad, när och varför. Om grottmålarna skrev några artist statements har dessa vittrat bort genom årtusendena. Kvar står vi, undrandes vad dom tänkte.

Hur Domenico Veneziano tänkte när han målade St. Lucias martyrskap vet jag inte. I ärlighetens namn vill jag inte veta. De förlorade bildvärldarnas potential förefaller mig större än de välkändas, tycks öppna upp för samtal med vårt undermedvetna och våra anakronistiska referenser. Jag såg medeltidsinspirerade tarotkort långt innan jag intresserade mig för medeltidens måleri, läste bildrutorna i Tintin med dess tarotkortsaktigt jämna färgfält långt innan jag såg tarotkorten. Som alla människor är jag dömd att födas in i en samtid och uppleva världshistorien baklänges eller huller om buller som om den vore hela mänsklighetens kollektiva dröm.

I en annan Venezianomålning föreställande Maria bebådelse bugar sig en ängel för en människa. På väggen bakom figurerna sitter två kvadratiska, kolsvarta fönster som för tankarna till Kazimir Malevitjs monokromer, målade femhundra år senare. Malevitj hängde dessa bilder högt upp i hörn, på samma sätt som man hänger ikonmålningar.

Venezianos bild av en perfekt, högre varelse som visar underlägsenhet mot en imperfekt, lägre är för mig mycket mer suggestiv och intressant än bibelberättelsen den baseras på, där vi tydligt får veta att ängeln bugar sig för Maria eftersom hon ska föda guds son.

Jag kan känna samma besvikelse när jag vinner i schack mot en schackdator. Under spelets gång är fienden oerhörd och obehaglig men när man väl lyckats tränga in den svarte kungen i ett hörn tycker jag nästan synd om honom. Och när han väl förlorat sin patetiska kamp dör hela spelet, de aktiva agenterna som de abstrakta pjäserna nyss verkade vara blir bara abstrakta pjäser igen. Kvar sitter man yrvaken, utan belöning för att man just har vunnit ett meningslöst krig mot en osynlig motståndare. Då gäller det att försöka minnas matchen för var den var. När det gäller bilder däremot, som till skillnad från ett schackparti verkar vara utan slut, är det däremot viktigt att se dem för vad de är och kan vara och inte vad de från början är tänkta att bli.

Min metod

Jag är relativt övertygad om att allting jag skapar på något sätt är bearbetningar av mina och andra människors upplevelser. Jag vet eller minns dock inte alltid varifrån idéerna kommer men allting måste ju rimligtvis ha ett ursprung. *Ex nihilo nihil fit*, ur intet kommer intet, som den grekiske filosofen Parmenides från Elea uttryckte det en gång i urtiden. Men vad visste han om det? Det är föremål för en längre uppsats.

Kanske kommer en del av mina bilder, texter och sånger till mig som visioner från gudarnas värld, från spöken efter människor som dött eller någon slags kollektiv brunn av kunskap alla människor på något omedvetet sätt har tillgång till - jag har givetvis inga bevis för detta men visst vore det fascinerande?

Ofta tittar jag på bilder; oljemålningar, fotografier, landskapsvapen eller illustrationer i naturvetenskapsböcker. Vissa dagar går jag på stadens gator som en vanlig man. Vad jag då ägnar mig åt är min ensak. Kvällstid tittar jag på filmer och läser texter, lyssnar på musik. Till denna uppräknings av intryck som passerar genom mig vill jag också tillägga vardagliga såväl som extraordinära situationer från mitt eget liv samt berättelser från andras. Om nätterna drömmer jag och på morgnarna försöker jag minnas vad jag drömt.

Alla dessa intryck ackumuleras inom mig och blir det stoff jag använder mig av när jag arbetar. Man kan tänka sig min praktik som ett duschrumb med ett större antal munstycken som sprutar vatten. Varje munstycke representerar en värld - ett kanske är verkligheten, ett annat drömvärlden och ett tredje medeltidens bildvärld. Allting blandas samman och rinner ner i golvbrunnen som ett slags världarnas gråvatten. Det fortsätter ut i avloppen och ner i kloakerna där betraktarna väntar. Jag är själv en av dem, i slutändan är man bara en åskådare av sitt eget värv. Sen får man gå in i duschrumbet igen och fortsätta blanda sitt smutsiga vatten. Jag måste tjäna bilderna och se vart de leder mig. Och mitt arbete här har bara börjat.

Litteraturlista

Larsen, Stephen, *The Mythic Imagination: The Quest for Meaning Through Personal Mythology*, New York: Inner Traditions International 1996, sid. 17

Leonard Cohen-citatet på sidan 6 är hämtat från The Old Revolution från albumet Songs from a Room, utgivet av Columbia Records 1969

Omnämnda bildkonstnärer

Mamma Andersson
Gert Aspelin
Dick Bengtsson
Lena Cronqvist
Henry Darger
Sten Eklund
Akseli Gallen-Kallela
Kaspar Hauser
Kazimir Malevitj
Gerhard Nordström
Pablo Picasso
Hugo Simberg
Domenico Veneziano